

Helena Jaklitsch*

***Mentaliteta je za kakovost šolstva
pomembnejša od razmer; Slovensko
šolstvo v begunskih taboriščih v Italiji in
Avstriji po 2. svetovni vojni***

*Mentality is more important in the quality of education than
the conditions; Slovenian schools in the refugee camps in
Italy and Austria after World War Two*

Izvleček

Del Slovencev se je po drugi svetovni vojni znašel v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji. Kljub vsesplošnemu pomanjkanju so v taboriščih vzpostavili šolstvo, ki je doseglo zavidljivo raven. Ustanovili so ljudske in srednje strokovne šole ter begunsko gimnazijo. Spodbujali so interdisciplinaren pristop in razvijanje družbene odgovornosti posameznika. Ne glede na skrajno slabe razmere, so profesorji zahtevali od dijakov visoko znanje. Formalno izobraževanje so močno povezovali z neformalnim. Nezanemarljiv je bil njihov vpliv na ponovno vzpostavitev oz. revitalizacijo slovenskega zamejskega šolstva.

Abstract

After World War Two, some Slovenians found themselves in refugee camps in Austria and Italy. In spite of the general deprivation, camps managed to establish schools that reached an enviable level. Primary and secondary technical schools were founded, as well as a refugee grammar school. An interdisciplinary approach was encouraged and the development of the individual's sense of social responsibility. Irrespective of the exceptionally bad conditions, the teachers demanded a high degree of knowledge from the pupils and students. There was a great emphasis on the connection between formal and informal education. Their influence on the re-establishment and revitalisation of Slovenian schools across the borders was significant.

Ključne besede: Slovenci, šolstvo, povojna begunska taborišča, Avstrija, Italija

Key words: Slovenians, educational system, refugee camps after the war, Austria, Italy

* Helena Jaklitsch, dr. zgodovinskih znanosti, Ministrstvo za kulturo, Ljubljana,
e-pošta: helenajaklitsch@gmail.com

Proti koncu druge svetovne vojne je bilo vedno bolj očitno, da bodo v Sloveniji v zavezništvu s sovjetsko Rdečo armado in pod vodstvom Komunistične partije zmagali partizani, kar je med mnogimi Slovenci, še posebej na Dolenjskem in Notranjskem, ki so že med vojno najmočnejše občutili njihovo nasilje,¹ sprožilo strah pred novo oblastjo. Zaradi tega so se mnogi odločili, da se za štirinajst dni, morda nekaj tednov umaknejo bodisi na Koroško bodisi v Italijo. Slovenijo je tako v prvi polovici maja 1945 zapustilo več kot dvajset tisoč Slovencev. V tej številki so zajeti domobranci, ki so bili konec maja vrnjeni in nato izvensodno pomorjeni, in več kot deset tisoč civilistov, med katerimi je bilo izredno veliko otrok in mladine. Odhajala je tudi slovenska gospodarska, politična, kulturna, družbena in prosvetna elita.

Od maja 1945 do odhoda v Argentino, Kanado, ZDA, Brazilijo ter druge države, odhajati so začeli konec leta 1947, so slovenski begunci preživel v taboriščih v Avstriji in Italiji. Razsežnost verske, kulturne in šolske dejavnosti, ki so jo razvili v vseh taboriščih, še danes preseneča po svoji žlahtnosti, ob tem pa smemo zatrditi, da je prav šolstvo pomenilo vrhunec prizadevanj slovenskega taboriščnega vodstva, da mladim, kljub begunskemu življenju, omogoči ustrezno izobrazbo in znanje. Da so slovenski begunci pri tem res izstopali, lahko med drugim razberemo iz številnih poročil UNRRA, organizacije, ki je skrbela za poveljna taborišča po Evropi.

Po izročitvi slovenskih domobrancev partizanom konec maja 1945 je v vetrinjskem taborišču ostalo še skoraj šest tisoč Slovencev, od tega 868 otrok v starosti do petnajst let.² Razmere v taborišču so bile izredno slabe, saj ni šlo za taborišče v pravem pomenu besede. Zaradi množice beguncev, ki so prihajali na Koroško, ter s tem povezanim pomanjkanjem bivalnih kapacitet, so se zavezniške oblasti odločile, da vetrinjski travnik spremenijo v zasilno taborišče. Do konca junija, ko so taborišče zaprli, so ljudje bivali na prostem, pri čemer se je vsak znašel po svoje. Nekateri so iz odej, rjuh ali drugih večjih kosov blaga postavili zasilne šotore, tisti srečnejši, ki so se pripeljali z vozovi, so si začasno domovanje uredili na njih ali pod njimi, spet drugi so si zasilna bivališča naredili iz smrekovega lubja, vej, desk ali kosov pločevine ter drugih odpadnih materialov, ki so jih našli v okolici, večina pa jih je spala na golih tleh. V taborišču je primanjkovalo hrane, prvih nekaj dni so jedli tisto, kar so prinesli seboj, ter vode. Ker je zaradi razmer obstajala velika nevarnost epidemije, so se britanske okupacijske oblasti odločile, da taborišče ukinemo, begunce pa razselijo po drugih taboriščih po Avstriji. Slovenski begunci so bili razseljeni v štiri taborišča, in sicer Peggez (2600), Špital (1600), Št. Vid na Glini (600) ter v Judenburg (400), kjer so, z izjemo Št. Vida, ki so ga zaradi slabih razmer (spanje v šotorih) že v nekaj mesecih ukinili, preživel naslednja leta.³

1 Prim.: Hančič, *Revolucionarno nasilje v Ljubljani*. Jaklitsch, *Seznam žrtev revolucionarnega nasilja*.

2 Taboriščni arhiv priča, 4. zvezek, str. 14.

3 Slovenski begunci v Avstriji. *Koledar Svobodne Slovenije*, 1949, str. 111. Tako v Peggetzu kot v Špitalu je bila večina taboriščnikov Slovencev. Konec novembra 1946 so se zavezniški sicer odločili, da Slovence iz bolj urejenega taborišča v Peggetzu preselijo v Špital, pri čemer naj bi bila »selitev odločena predvsem s ciničnega vidika, češ beguncem je tu tako udobno, da nočejo iti domov; nekoliko neudobnosti jim bo zelo dobro delo in jih opogumilo za vrnitev«. Corsellis, *O Slovencih*, str. 99.

Nekoliko drugače je bilo s približno štiri do pet tisoč Slovenci, ki so se po vojni znašli v taboriščih v Italiji.⁴ Ti so bili namreč nastanjeni v več različnih taboriščih, poleg tega pa so jih tudi pogostejše selili, kar je vplivalo tudi na njihovo taboriščno življenje. Poleg tega so bila taborišča, v katerih so se znašli Slovenci v Italiji, pomaknjena daleč v notranjost države (taborišča v Avstriji, v katerih so bili Slovenci, so bila na Koroškem, blizu meje). Ne glede na vse to pa je največja slovenska skupina, večino med njimi so Angleži prepeljali 11. oz. 12. maja 1945 s Koroške, ostajala bolj ali manj skupaj. Ta skupina, v kateri je bilo okoli 1500 Slovencev,⁵ je bila sprva poslana v taborišče Monigo, od tam so jih konec avgusta 1945 z vmesnim nekajdnevni postankom v taborišču v Forliju, kjer je bilo že prej okoli sedemsto slovenskih beguncev, predvsem primorskih domobrancev in štajerskih četnikov,⁶ preselili v Servigliano, nato pa poleti 1946 v Senigalijo, kjer so jih poslali v dve taborišči, okoli štiristo beguncev pa je bilo kasneje preseljenih v taborišče v Barletto. Po dobrem letu in pol so jih spet selili, tokrat v zbirno taborišče v Bagnoliju pri Neaplju, od koder je večina odšla v Južno Ameriko. Kot že omenjeno, so bili Slovenci razpršeni tudi po drugih taboriščih v Italiji, in sicer v Riccioneju (300),⁷ Jesiju (50),⁸ Lammie Campu (400),⁹ Eboliju (700),¹⁰ Traniju (400)¹¹ in v Modeni (150).¹² Posamezne manjše skupine pa najdemo tudi po drugih taboriščih. Tako v Avstrijo kot v Italijo je odšlo tudi kar nekaj študentov. Tem je slovensko taboriščno vodstvo v nekaj mesecih uspelo zagotoviti vpis na graško univerzo oziroma na univerzo v Bologni in Padovi.

Razmere v taboriščih

Če želimo razumeti, zakaj je bilo slovensko begunsko šolstvo tako zelo posebno, moramo naprej vedeti, v kakšnih razmerah je to delovalo. Slovenci so se ob prihodu v taborišča večinoma srečali s slabimi bivalnimi razmerami. Barake so bile prepišne, brez oken ali pa so bila ta poškodovana, nekatere so še nekaj dni pred njihovim prihodom služile za hlev ali konjušnico. Barake so bile večinoma lesene, kar je povzročalo veliko nevšečnosti zlasti v zimskem času, saj niso bile ne izolirane ne prav posebej ogrevane. Nemalokrat je bil v prostoru, kjer je potekal pouk, le maj-

4 Zaradi razpršenosti taborišč, slabih taboriščnih evidenc, kjer so Slovenci le redkoma omenjeni kot samostojna narodna skupnost, temveč se 'skrivajo' pod Jugoslovani, je težko ugotoviti natančnejše številke. Prim.: UNRRA, S-0527-0120, Monthly Statistical Reports. Bogdan Kolar, *Salezijanci med begunci*, str. 176.

5 *Domači glasovi*, 7. 7. 1945.

6 Arnež, *SLS*, str. 266–267.

7 UNRRA, S-0527-0998, Number of DP in Camps. V tem taborišču je bil tudi dr. Tine Debeljak.

8 *Zedinjena Slovenija*, 3. 1. 1946.

9 Strgar, *Šolstvo v taboriščih po Italiji*, str. 87.

10 Slovenski begunci v Eboli, str. 154.

11 *Zedinjena Slovenija*, 7. 3. 1947.

12 Strgar, *Šolstvo v taboriščih po Italiji*, str. 87.

Begunsko taborišče v Senigalliji pozimi 1946 (Arhiv avtorice, foto Lojze Erjavec)

hen gašperček, ki so ga zaradi pomanjkanja drv prižgali šele, ko so otroci že prišli v šolo. V Senigalliji so taboriščniki bivali v pločevinastih barakah, ki »komaj nekoliko zabranjujejo vstop nadležni burji. Ta se le prečesto zadovoljuje tudi s prav ozkimi špranjami, da pride do nas in nas nemilo boža s svojo raskavo roko po drgetajoči koži in kurji koži«, ¹³ v poletnih mesecih pa se je temperatura v notranjosti povzpela tudi prek štirideset stopinj. Prostori, ki so jih taboriščne oblasti sicer namenile za šolo, so bili večkrat neustrezni in slabo opremljeni. Mize in klopi so večinoma (in postopoma, saj je primanjkovalo materiala) izdelali slovenski obrtniki, ki so prav tako bili v taborišču; učenci in dijaki so se znašli tudi tako, da so za pisalno mizo uporabili lesene škatle, namenjene hrambi ročnih granat. ¹⁴

Begunci so se praktično ves čas soočali s pomanjkanjem hrane, pogosto pa je bila tudi zelo enolična in nekvalitetna. Nič presenetljivega torej ni, da je zdravnik ob vsakoletnem zdravniškem pregledu, ki ga je opravil med šolskimi otroki v Peggetzu, ugotavljal, da je polovica šolskih otrok podhranjena. ¹⁵

¹³ *Zedinjena Slovenija*, 9. 12. 1946.

¹⁴ Bajuk, *Iz nič smo začeli*, str. 200.

¹⁵ Na splošnem pregledu avgusta 1945 je bilo ugotovljeno, da je od 285 pregledanih otrok ljudske šole kar 68 % podhranjenih. Na pregledu novembra 1945 je bilo od 311 pregledanih še vedno 49 % podhranjenih, skoraj enako (48 %) jih je bilo podhranjenih aprila 1946, ko so pregledali 287 otrok, ki so obiskovali ljudsko šolo. Arhiv Aleksandra Majhna, *Underweight of the children of the Elementary School in the D. P. Camp Peggez – Spittal*.

Veliko težavo, s katero so se soočali v vseh taboriščih, v katerih so Slovenci ustanovili svoje šole, je predstavljalo pomanjkanje osnovnih učnih pripomočkov, kot sta tabla ali kreda, ter drugih učnih sredstev, učbenikov, zvezkov, pisal in papirja. Vsaj nekaj prvih mesecev je večjo oviro predstavljalo tudi različno predznanje otrok. Zavedati se je treba, da so bile šolske razmere med vojno v nemški okupacijski coni drugačne od razmer v Ljubljanski pokrajini. Mnogi otroci, ki so prišli z Gorenjske, med vojno niso imeli (rednega) pouka ali pa je ta potekal v nemščini, kar se je odražalo tudi v njihovem znanju ob prihodu v taborišče. Da bi čim prej vsaj zmanjšali, če že ne odpravili te razlike, so zanje sprva ustanovili pripravljalni razred, kasneje pa so jih združili z drugimi sošolci ter zanje po šoli organizirali dopolnilni pouk.¹⁶

Pri razumevanju izjemnosti slovenskega begunskega šolstva je treba omeniti tudi različen odnos oziroma (ne)naklonjenost taboriščnih oblasti do vzpostavitve šolstva. Medtem ko so nekateri prizadevanja slovenskega taboriščnega vodstva, da bi otrokom (pa tudi nekaterim otrokom drugih narodnosti)¹⁷ omogočili dostojno izobrazbo, pozdravljali, pa so drugi v tem videli nebodigatreba oziroma enega pomembnih razlogov, zakaj se slovenski begunci kljub stalnim pritiskom tako taboriščnih oblasti kot jugoslovanskih repatriacijskih komisij, niso množičneje odločali za vrnitev v domovino. Zanimivo, da sta tako v Avstriji kot Italiji še poseben trn v peti predstavljali slovenski begunski gimnaziji, zaradi česar so ju za nekaj časa celo prepovedali oziroma je bilo njuno delovanje močno oteženo, večino profesorskega zbora pa so iz taborišča celo izgnali.

Vzpostavitev šolstva in skrb za kvaliteto

O čem torej govorimo, ko govorimo o slovenskem povojnem begunskem šolstvu? Kot smo omenili, je bilo v vetrinjskem taborišču skoraj devetsto otrok, mlajših od 15 let, in njim je bila namenjena prva skrb slovenskega taboriščnega vodstva. Ker niso želeli, da bi otroci izgubili še eno šolsko leto, so le nekaj dni po prihodu na vetrinjsko polje ustanovili prvo slovensko begunsko ljudsko šolo (skrb zanje je prevzel Aleksander Majhen, kasneje odgovoren za organizacijo slovenskih ljudskih šol po vseh taboriščih na Koroškem), v katero se je vpisalo 280 otrok, pouk pa se je začel 22. maja 1945.¹⁸ Kasneje se je število otrok, ki so obiskovali slovenske begunske ljudske šole v Avstriji, povzpelo celo na petsto.¹⁹ Še bolj presenetljivo je to, da so že v vetrinjskem taborišču ustanovili prvo sloven-

¹⁶ Arhiv Aleksandra Majhna, *Zapisniki ljudske šole v Peggezu*, 31. 8. 1945.

¹⁷ V slovenske šole so se vključili nekateri hrvaški, srbski pa tudi ruski otroci. V ljudski šoli v Peggetzu so znotraj šole organizirali tudi en hrvaški oddelek. Arhiv Aleksandra Majhna, *Zapisniki ljudske šole v Peggezu*, 15. 5. 1946.

¹⁸ Arhiv Aleksandra Majhna, *Ljudska šola*.

¹⁹ Prim.: Jaklitsch, *Begunsko šolstvo v Avstriji in Italiji*.

sko begunsko gimnazijo, obiskovalo pa jo je 144 dijakov²⁰ (v Špitalu, kamor se je gimnazija iz Peggetza kasneje preselila, se je število dijakov povzpelo skoraj na dvesto).²¹ Tako eni kot drugi so imeli pouk v zavetju dvorišča opuščenega benediktinskega samostana, ki je stal ob robu vetrinjskega polja, za potrebe šole pa so zasilno uredili tudi zapuščeno hišo v bližini. Marko Bajuk, ki je postal ravnatelj gimnazije, se je takole spominjal teh začetkov: »*Nikjer ni bilo prostora, ni bilo knjig, ne papirja, ne svinčnikov. Za učilnico smo ocedili zapuščeno hišo ob taborišču in sosednji listnjak. Za klopi smo porabili vse, kar je moglo temu namenu služiti. Za mize smo nabrali nekaj desk. Tablo nam je priskrbel angleški major, komandant taborišča Barre, ki nam je bil zelo naklonjen, pa je kmalu odšel na drugo mesto. Knjig ni bilo. Nekaj lat. in grških tekstov sem izposodil v jezuitskem samostanu, Božidar jih je sam prepisoval na kolenih in »kištah« za dijake. Papirja in nekaj svinčnikov smo dobili od tabor. vodstva, nekaj smo kupili v Celovcu, pa ni bilo lahko dobiti ne enega ne drugega. Vse to delo je bilo herojsko, kot ga je pravilno označil polkovnik Baty.*«²² Tudi kasneje so v skoraj vseh taboriščih (odvisno od starostne strukture taboriščnikov) ustanovili ljudske šole, v okviru katerih so delovali tudi otroški vrtci. Tudi v Italiji so takoj ob prihodu v taborišče v Monigu ustanovili tako ljudsko šolo, v katero se je vpisalo 41 otrok, kot slovensko begunsko gimnazijo, ki jo je obiskovalo 95 dijakov in jo je sprva vodil Srečko Baraga, po njegovem odhodu v Trst konec julija 1945, kjer je na pobudo zavezniških oblasti prevzel organizacijo zamejskega šolstva,²³ pa Ivan Prijatelj, nekdanji ravnatelj učiteljskega v Ljubljani. V okviru ljudske šole je prav tako deloval otroški vrtec z 21 otroki.²⁴ Profesorski zbor na obeh begunskih gimnazijah je bil zavidljiv.²⁵ Kot že omenjeno, je maja leta 1945 Slovenijo zapustila tudi prosvetna elita. Na gimnaziji so tako poučevali ne le usposobljeni srednješolski profesorji in nekdanji ravnatelji, temveč tudi univerzitetni profesorji. *Imeli smo odlične profesorje in vrhunske strokovnjake; nekateri bi prej sodili na univerzo kot na gimnazijo,*«²⁶ je o njih zapisal akad. dr. Kajetan Gantar, nekdanji dijak slovenske begunske gimnazije v Peggetzu. Med temi, ki so poučevali na gimnaziji bodisi v Avstriji bodisi v Italiji, najdemo imena, kot so dr. Kajetan Gantar (1901–1965), dr. Rajko Ložar, dr. Valen-

20 *Letno poročilo I.*, str. 21. Letna poročila so na zahtevo taboriščnega vodstva natisnili tudi v angleškem jeziku ter jih pošiljali tudi v Anglijo.

21 *Letno poročilo III.*, str. 25.

22 Bajuk, *Spomini*, str. 152.

23 Prim.: Geržinič, *Boj za slovensko šolstvo*. Dr. Baragi je v naslednjih mesecih, skupaj še z nekaterimi begunskimi profesorji (med drugim z Martinom Jevnikarjem in Jožetom Peterlinom), uspelo v Trstu in Gorici kljub hudemu nasprotovanju komunistov, ki so bili v teh krajih, ter močni protipropagandi iz Slovenije postaviti temelje slovenskih srednjih in ljudskih šol v zamejstvu. Prim.: Slovenski poročevalec, 13. 12. 1945, str. 3; 14. 2. 1946; str. 2, 16. 2. 1946, str. 1; 3. 3. 1946, str. 1; 27. 3. 1946, str. 1.

24 Arhiv Zedinjene Slovenije, *Slovenska gimnazija v Monigu*, Zapisnik št. 3, 20. junij 1945.

25 Kasneje je v Senigaliji nastala še tretja slovenska begunska gimnazija, ki pa je bila »majhna in manj pomembna«. Izjava Božidarja Finka, 24. 11. 2010.

26 Gantar, *Utrinki ugaslih sanj*, str. 94.

Peggetz, otroški vrtec z vzgojiteljicama Jerco Kobentar in Slavico Pozne (Arhiv Rafaelove družbe, foto Marjan Hočevar)

tin Meršol, Ivo Kermavner, Franc Gorše in Vinko Beličič. Profesorji so bili strogi in dosledni, od dijakov so zahtevali znanje, pri ocenjevanju niso popuščali, kot bi sicer pričakovali, glede na težke razmere, v katerih sta gimnaziji (in ljudske šole) delovali. Tako lahko v okrožnici ravnatelja Prijatelja, namenjeni dijakom, preberemo: »Ravnateljstvo opozarja vse učence, da bodo v bodoče vsi črtani, kateri ne bodo mogli svojega izostanka zadostno upravičiti. Isto velja tudi glede zamujanja pouka. Od danes naprej se bo izvajala največja strogost, kar se tiče zamud, nerednosti in slabega vedenja.«²⁷

Poleg, kot že omenjeno, splošnega pomanjkanja papirja, zvezkov in pisal²⁸ je eno večjih težav predstavljalo pomanjkanje učbenikov. Ko so odhajali iz Slovenije, prepričani, da odhajajo le za nekaj tednov, praktično nihče ni vzel s seboj učbenikov ali drugih pripomočkov za poučevanje ali učenje. Slovensko taboriščno

²⁷ Arhiv Milana Magistra, Okrožnice ravnatelja Prijatelja, 20. 6. 1945.

²⁸ Pogosto so zvezke naredili dijaki sami tako, da so nekaj listov papirja preprosto sešili skupaj, nato pa jih popisali od roba do roba. Milan Magister, ki je bil v taboriščih v Italiji, še vedno hrani papirje, ki so jih našli ob prihodu v taborišče v Femu, in sicer v baraki, ki je bila očitno namenjena administraciji. Te papirje, ki so bili na eni strani že popisani, so zaradi pomanjkanja papirja med drugim uporabljali tudi za šolo. Kasneje se je izkazalo, da so bili ti papirji v resnici poimenski sezname med vojno zaprtih ljudi, predvsem Angležev, Kanadčanov in Grkov. Ker so begunci te papirje shranili in vzeli seboj v Argentino, so se na ta način ohranili tudi ti sezname.

vodstvo je zato skupaj z učitelji pozivalo taboriščnike, da knjige, ki so jih morda prinesli seboj, šoli podarijo ali posodijo. V Avstriji je nekaj slovenskih knjig zagotovila celovška Mohorjeva družba, nekaj knjig so dobili pri slovenskih kmetih, ki so živeli v okolici, eden od dijakov je, kljub veliki nevarnosti, na skrivaj odšel čez Karavanke, doma nabral knjig in se zopet vrnil nazaj v taborišče.²⁹ Njegovo hrabro dejanje so občudovali tudi Angleži. O tem, kaj je storil, je v svojo okrožnico, namenjeno učiteljem v Angliji ob začetku šolskega leta, vključil tudi tajnik britanskega združenja Prijateljev Strachan. V okrožnici je med drugim napisal: »Pred nekaj dnevi sem izvedel o nekem Slovencu, ki je pobegnil iz svoje domovine, se srečno izognil vojaškim mejnim stražam in na svoji dolgi poti čez visoke gorske grebene nosil na hrbtu težko breme za svoje sonarodnjake begunce v velikem tirolskem taborišču. Ta tovor so tvorili šolski učbeniki za slovensko begunsko šolo na tirolskih tleh. To je duh požrtvovalnosti, s katerim moramo biti zdaj pripravljeni vršiti svoje vzgojiteljske naloge.«³⁰ V Italiji so nekaj slovenskih knjig prinesli predvsem Primorci, ki so se umaknili v cono A. Kljub vsemu pa bilo to daleč od tega, da bi zadostovalo za potrebe pouka tolikšnega števila otrok. Da bi nadoknadili ta manko, so začeli profesorji sami pisati učbenike ter jih razmnoževati na ciklostilu. Zaradi pomanjkanja ustreznih pripomočkov so se morali pri delu opreti predvsem na lastno znanje ter spomin, nekoliko so si pomagali z nemškimi ali latinskimi knjigami, ki so jih postopno dobili. Učbenike so sicer pisali in pripravljali predvsem slovenski učitelji v taboriščih v Avstriji. V treh letih so izdali prek štirideset različnih učbenikov, namenjenih tako za potrebe ljudske šole in gimnazije kot srednjih strokovnih šol.³¹ V taborišču v Špitalu je prof. Roman Pavlovčič izdelal Zgodovinski atlas Slovenije, ki je zagotovo najpomembnejše delo, narejeno v taboriščih, saj se šlo za prvi tovrstni atlas za Slovence sploh.³² Pri najmlajših, ki še niso znali brati, so si pomagali tako, da so slovenski taboriščniki, ki so znali lepo risati, na stene učilnice narisali različne otroške like ter pravljice.

Profesorji za svoje obsežno delo – poučevanje, priprave na posamezne šolske ure, pisanje učbenikov in skript, vodenje različnih krožkov, izvedbo številnih predavanj za druge taboriščnike, priprave na maturo ter dodatne ure za tiste učence in dijakke s slabšim učnim uspehom – niso bili plačani oziroma so za svoje delo

29 Dijak Franc Jerman se je, potem ko je bil pri pouku oštet, ker ni znal (profesor Marko Bajuk ni sprejel njegovega opravičila, da se ni mogel naučiti, ker ni imel ustreznih učbenikov), odpravil v domovino ter se vrnil z nahrbtnikom, polnim knjig. Ker domači oblastem niso prijavili, da se je sin vrnil, so družino celo zaprli. Prim.: Intervju z Johnom Corsellisom, 23. 5. 2005.

30 Domači glasovi, 6. 11. 1945.

31 Prim.: Arnež, *Slovenski begunski tisk*. V Italiji sta v celotnem obdobju, glede na do sedaj znane podatke, nastala le dva učbenika, in sicer učbenik za zgodovino ter španska vadnica. Slovenski begunci v Italiji so zato učbenike naročali tudi pri Slovencih v taboriščih v Avstriji.

32 Pavlovčič si je pri izdelavi pomagal z materialom, ki ga je kot edino prtljago vzel s seboj, ko je zapuščal Slovenijo; vire, literaturo in zemljevide zanj je nabiral tudi v knjižnicah na Koroškem. Zemljevidi so bili vsak posebej prerisani, teksti natipkani na ciklostil in nato razmnoženi ter vezani v taboriščni knjigoveznici.

prejemali le skromno finančno nagrado,³³ ki pa so jim jo začeli izplačevati šele po nekaj mesecih. V nekaterih taboriščih so učitelji namesto plačila dobili dodatek k hrani (kruh in mesno konzervo). Kasneje so tudi te materialne nagrade ukinili, saj je želelo taboriščno vodstvo pritisniti na učiteljski zbor, da bi prenehali izvajati šolanje, v katerem so, kot že omenjeno, videli enega temeljnih razlogov, zakaj se slovenski begunci množičneje ne odločajo za vrnitev v domovino. Taboriščno vodstvo je tudi sicer na begunce pritiskalo na različne načine, saj so se zavedali, da bi z njihovim odhodom obenem rešili tudi problem beguncev. Prav v tem delu se vidi velika požrtvovalnost in skrb učiteljev za mladino. Učitelji bi lahko (ko so se razmere nekoliko stabilizirale) v taboriščni upravi ali v bližnji okolici zaprosili za kakšno delo, za katerega bi prejeli skromno, vendar redno plačo ter bi si tako olajšali življenje, vendar so dali prednost šolajočim se otrokom. Da bi lahko pokrili vsaj del stroškov, ki so jih imeli z organizacijo tako razvejanega šolstva, so uvedli tudi šolnine, pri čemer je treba dodati, da je vodstvo pri tem upoštevalo tudi gmotno stanje dijakov, saj so bili tisti dijaki, katerih starši so bili brez sredstev, plačila šolnine oproščeni.³⁴

Javno priznanje gimnazije

Tako Marko Bajuk kot Ivan Prijatelj sta si prizadevala, da bi slovenski begunski gimnaziji, ki sta ju vodila, dobili javno priznanje, kar bi pomenilo, da bi se dijaki po opravljeni maturi na slovenski begunski gimnaziji lahko vpisali na univerzo. Bajuk je s tem namenom avgusta 1945, tik pred opravljanjem prve mature, pisal zavezniški upravi v Celovec s prošnjo, če lahko pošljejo predstavnika, pred katerim bi dijaki četrtega in osmega razreda opravljali nižji oz. višji tečajni izpit, s čimer bi maturitetna spričevala dobila večjo veljavo. Zavezniška uprava se je odločila nekoliko drugače, saj je namesto predstavnika, ki bi predsedoval maturitetni komisiji, v taborišče poslala poverjenika za izobraževanje pri britanski vojaški upravi v Celovcu polkovnika Charlesa Witcomba Batyja z nalogo, da oceni celotno gimnazijo. Na podlagi opravljenega inšpekcijskega nadzora je polkovnik, po izobrazbi klasični filolog, ravnatelj šole v Londonu ter pisec vrste latinskih učbenikov za Oxford University Press,³⁵ pripravil poročilo, v katerem je izpostavil red in disciplino dijakov ter resno delo vseh, tako dijakov kot profesorjev. Poročilo je zaključil: *»Ta šola ohranja, kljub velikim težavam, najboljše tradicije evropskega izobraževanja in kulture. Glede na okoliščine [v katerih je šola] lahko ta podvig*

33 Tako je na primer učitelj za 37 ur pouka prejel 74 šilingov (za primerjavo: zemljevid Koroške, ki ga je tiskala begunska tiskarna, je stal 2 šilinga, slovensko-nemški slovar, natisnjen v taborišču, je stal 15 šilingov).

34 Letno poročilo II., str. 16.

35 Movrin, *Latinščina v katakombe*, str. 33.

Dijaki slovenske begunske gimnazije v Serviglianu. V sredini v prvi vrsti sedi ravnatelj gimnazije Ivan Prijatelj. (Arhiv avtorice, foto Lojze Erjavec)

imenujemo herojski in si zasluži vsa možna priznanja in podporo.«³⁶ Angleška komisija je po tem nadzoru slovenski begunski gimnaziji v Peggetzu podelila javno priznanje, njeni dijaki pa so se lahko z njenim maturitetnim spričevalom vpisali najprej na graško univerzo, kasneje pa tudi na različne univerze v Evropi in po svetu. Slovenski begunski gimnaziji v Italiji sicer nikoli ni uspelo pridobiti enakega javnega priznanja, vendar je Prijatelj poročal, da maturanti, ki so se s spričevalom slovenske begunske gimnazije vpisovali na italijanske univerze, niso imeli nobenih težav.³⁷ Dijaki obeh gimnazij so bili kasneje med najboljšimi študenti, mnogi so naredili tudi izredno uspešne kariere (številni so postali profesorji na uveljavljenih univerzah, mednarodno priznani zdravniki, uspešni podjetniki, inženirji pri Nasi ipd.), kar govori o kvaliteti obeh begunskih gimnazij.³⁸

Ko govorimo o slovenski begunski gimnaziji, bi bilo morda dobro omeniti še dve stvari. Tako v Avstriji kot v Italiji je slovensko šolsko vodstvo ustanovilo tudi dijaški konvikt (danes bi rekli dijaški dom), v katerem so bivali dijaki, ki so bili v taborišču brez staršev, ter dijaki, ki so prišli iz drugih taborišč. V konviktu je bil poseben prostor namenjen tudi študiju, v njem pa so se lahko učili tudi tisti

³⁶ AS 2023, John Corsellis, Poročilo o šolstvu v D. P. Camp, Peggez 1945, str. 5–6.

³⁷ Arhiv Zedinjene Slovenije, Slovenska gimnazija v Monigu, Zapisnik št. 9, 28. 2. 1946.

³⁸ Obe gimnaziji sta predstavljali tudi svojevrstni fenomen v evropskem smislu, saj ničesar podobnega ne najdemo med drugimi taboriščniki.

dijaki, ki so sicer stanovali v taborišču (v barakah sta v eni sobi praviloma živeli vsaj dve ali celo več družin, kar je oteževalo učenje). Skoraj neverjetno se sliši, da so znotraj obeh slovenskih begunskih gimnazij izvajali kar tri različne programe oziroma smeri: klasično gimnazijo, realko ter učiteljišče. Še posebej strogi in dosledni so bili prav do učiteljiščnikov, saj so se zavedali, da bodo ti nekoč dijake tudi sami poučevali. Dijaki na učiteljišču so imeli ob že tako obsežnem predmetniku ter dodatnih pedagoških predmetih še hospitacije, o katerih so morali skrbno voditi zapisnike in poročila.³⁹ V okviru gimnazije je delovala tudi šolska knjižnica, ki so jo postopoma dopolnjevali in urejali.⁴⁰

Poleg skrbi za kvaliteten pouk so velik poudarek dajali tudi interdisciplinarnemu pristopu. Kot je razvidno iz ohranjenih hospitacij, so, posebej še v ljudski šoli, skrbeli za to, da so se obravnavane vsebine povezovale z vsemi predmeti. Tako so, ko so npr. obravnavali tematski sklop, povezan z gozdovi, med drugim pri slovenščini brali Jakličovo povest V graščinskem jarku ter obravnavali Antona Aškercarja in njegovo Staro pravdo, se učili prislove kraja; pri matematiki so obravnavali površino Slovenije z vidika odstotkov, ki padejo na posamezne kmetijske panoge, ter imeli razne naloge iz gozdarstva in lesne trgovine; pri prirodoopisu so se učili o vrstah dreves, gozdnih živalih in rastlinah, s poudarkom na zdravilnih zeliščih, pri zgodovini o gozdarskih razmerah v času tlačanstva ter pregled geoloških dob, pri glasbi so se naučili dvoglasno zapeti pesem Na tujih tleh, pri telovadbi pa so načrtovali tek »čez drn in strn«, plezalne vaje.⁴¹

Učiteljski zbor je zelo spodbujal mlade k vključevanju v številne obšolske dejavnosti, kot so bili različni krožki, dramske skupine, pevski zbori, sodelovanje pri šolskem časopisu,⁴² literarnih natečajih, pripravljali pa so tudi zelo odmevne in dobro obiskane šolske razstave in predstave. Toda, če so učitelji opazili, da je zaradi teh dejavnosti pri mladem človeku trpel šolski uspeh, so mu omejili ali celo prepovedali sodelovanje pri teh aktivnostih. Skrb učiteljev do otrok se kaže tudi v tem, da so zanje pripravljali posebne programe tudi v času šolskih počitnic,

39 O tem, da bi zaradi velike obremenitve nekoliko skrčili število ur in predmetov na učiteljišču, so na eni izmed sej učiteljskega zbora tudi razpravljali, vendar se za to niso odločili. Prim.: Arhiv Zedinjene Slovenije, Slovenska gimnazija v Monigu, Zapisnik št. 8, 26. 1. 1946.

40 Da bi omogočili taboriščnikom dostop do knjig, še posebno slovenskih, so začeli te sistematično zbirati in urejati, gimnazijski učiteljski zbor v Peggetzu pa je na svoji redni seji 25. avgusta 1945 sprejel sklep, da se ustanovi javna taboriščna knjižnica, v katero se vključijo tudi tiste knjige iz šolske knjižnice, ki jih učitelji ne bodo potrebovali za svoje delo. Na seji so obenem sklenili, da mora knjižnica, čeprav bo javna, ostati formalno znotraj gimnazije, s čimer so jo želeli obvarovati pred tem, da bi jo taboriščno vodstvo kdaj razglasilo za skupno taboriščno last. Prim.: Bajuk, Spomini, str. 159.

41 Arhiv Aleksandra Majhna, Hospitacije.

42 Med drugim so izhajali naslednji šolski časopisi: Cvetje v tujini (za dijake), Lepša bodočnost (časopis dijakov kmetijske poklicne šole), Begunska mladina (za učence ljudske šole), Potoček (za dijake, člane KA), Triglav (časopis nižješolskega literarnega krožka), Šola in dom (za učitelje in vzgojitelje), Nova doba – glasilo slovenske akademske mladine v emigraciji, Begunčkova lučka (izšlo samo šest števil).

ko bi sicer lahko imeli prosto oziroma bi se lahko pripravljali na novo šolsko leto. Namesto tega oziroma ob tem so za otroke redno organizirali različne športne aktivnosti (v Senigaliji so imeli, ker je bilo taborišče postavljeno ob morju, plavalne tečaje ter različne vodne igre), pripravljali dopolnilne tečaje, na katerih so slabši otroci utrjevali letno snov ter se tako pripravljali na pouk, ipd.

Brez srednjih strokovnih šol ne gre

Toda vsi mladi se po zaključku ljudske šole niso odločili za gimnazijo. Zanje so organizirali različne srednje strokovne šole, odvisno od števila mladih v taborišču in možnosti zagotavljanja ustreznega učiteljskega kadra. Da bi vsem zagotovili čim bolj kvaliteten pouk, so s posebnim soglasjem taboriščnega vodstva nekateri profesorji učili tako v matičnem taborišču kot v drugih taboriščih, kjer so slovenski taboriščniki ustanovili strokovne šole. Dijaki so se lahko odločili za srednjo obrtno šolo, kmetijsko šolo ter gospodinjsko šolo, v taborišču v Peggettzu pa je v okviru gimnazije nekaj časa delovala celo trgovska akademija.⁴³

*Gospodinjska šola, najbrž v otroški kuhinji, ki je bila v Špitalu do leta 1949.
(Arhiv Rafaelove družbe, foto Marjan Hočevnar)*

⁴³ Na akademijo se je vpisalo 16 dijakov, pogoj za vpis pa je bil narejen nižji tečajni izpit ali zaključni izpit meščanske šole. Akademijo, ki jo je vodil prof. Rajman, so morali februarja 1947 zaradi pomanjkanja sredstev ukiniti. Rajman je namreč stanoval v Dellachu, ne v taborišču, vendar, ker učitelji po odredbi taboriščne uprave niso več prejeli plačila za svoje delo, je pot zanj postala predraga. Letno poročilo III., str. 6.

Na Koroško oziroma v Italijo so se po vojni umaknili tudi številni študentje, ki so želeli nadaljevati študij. Ker je sprva kazalo, da vpis na fakulteto ne bo mogoč, je učiteljski zbor v Peggetzu naredil načrt visokošolskega študija, ki bi ga izvajali v taborišču,⁴⁴ vendar je po Bajukovem posredovanju senat graške univerze, čeprav niso imeli seboj ustreznih dokazil, študentom dovolil vpis na fakultete. Po posredovanju dr. Mihe Kreka so se na univerzo v Bologni uspešno vpisali tudi slovenski študenti iz taborišč v Italiji.⁴⁵

Neformalno izobraževanje za taboriščnike

Slovenski taboriščniki so formalno izobraževanje močno povezovali tudi z neformalnim, ki pa ni bilo namenjeno zgolj mladim, temveč vsem slovenskim taboriščnikom. Tako so vsak teden organizirali več različnih predavanj, strokovnih in poljudnih.⁴⁶ Množično so se udeleževali jezikovnih tečajev, ki so jih organizirali slovenski taboriščniki.⁴⁷ Izbirali so lahko med španščino, nemščino, angleščino, italijanščino, najdemo celo tečaje češčine, francoščine, poljščine in ruščine. Tečaje angleščine je na pobudo beguncev organiziralo tudi taboriščno vodstvo. Organizirali so različne druge tečaje, na primer knjigovodski tečaj, tečaj slovenske stenografije, fotografski tečaj, tečaj za strežnice in zdravstvene pomočnike, zadružne tečaje, tečaj za pritrkovalce, šoferski tečaj ipd.

Slovensko taboriščno vodstvo v Peggetzu je pozivalo vse slovenske begunce, da naj znotraj posameznih barak organizirajo bralne večere, »*da nam bodo zimski večeri krajši in da jih bomo koristno prebili*«. ⁴⁸ Poleg bralnih večerov, ki so potekali po barakah, so tako v Peggetzu kot v Serviglianu (po selitvi pa v Špitalu in Senigaliji) organizirali tudi skupne bralne večere, s katerimi so želeli »*ljudi ne le zabavati, marveč tudi zbuditi smisel za pravo, dobro branje, širjenje razumevanja za književnost in učenja pravilnega razumnega branja*«. ⁴⁹ Te večere so organizirali tudi zaradi splošnega pomanjkanja knjig in zaradi želje približati leposlovna dela tudi tistim, ki zaradi ostarelosti niso mogli več brati.

Z namenom širjenja in poglobljanja splošnega znanja (pa tudi, da bi taboriščniki kvalitetno preživljali čas v taborišču) so organizirali ljudsko univerzo, v okviru katere so prav tako imeli različna tematska predavanja. V Peggetzu so po-

⁴⁴ Bajuk, Naše šolstvo v Avstriji, str. 171.

⁴⁵ UNRRA, S-0527-0997, F.E.S.E. and policy on Student care.

⁴⁶ Odvisno od možnosti, ki so jih imeli. V tem pogledu so bili posebej aktivni v taborišču v Peggetzu (po preselitvi pa v Špitalu) in Serviglianu (po preselitvi pa v Senigaliji), ki sta bili tudi največji »slovenski« taborišči.

⁴⁷ V Senigaliji je zaradi visokega vpisa tečaj španščine v nekem trenutku potekal celo prek taboriščnega ozvočenja.

⁴⁸ Novice, 20. 12. 1945, str. 2.

⁴⁹ Arhiv Zedinjene Slovenije, Poročilo o prosvetnem delu v naših taboriščih na Koroškem, 30. 10. 1945, str. 4.

Cvetje v tujini

GLASILO • DIJAŠKE • BEGUNŠKE • MLADINE • MAREC • 1948

POTOPLJENI ZAKLAD

Zlata reka mi vre iz saka,
biserni grad se na dru lesketa.

V globinah se praviljično mesto iskri,
ob sončnem poljubu vse v zlatu gori.

Za grajskim obzidjem so v jami neznani
zakladi zlata in srebra zakopani.

V blesteči dvorani so zbrani dvorjani,
dragulji iskreči po tleh so nastlani.

Cvetoče poljane se širijo v dalj,
med njimi spreha ja ukleti se kralj.

Po bajni zaklad so že mnogi veslali,
a zlati valovi so jih pokončali.

Ko sonce utone, zaklad zagori,
z zakietim sijajem omamlja ljudi.

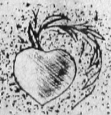
Čez zlate vrtince čolniček ravnam,
v iskrečih valovih se z veslom igram.

V globinah voda
je grad iz zlata,
v prepadih brez dna
zaklad trepeta.

A v mavričnih daljah so skalni bregovi,
tam v moji deželi so moji gradovi.

Oziram se proti visokim goram,
v neznane daljave za ciljem veslam.

Željko.

Prva stran glasila begunske dijaške mladine *Cvetje v tujini*, ki je izhajalo mesečno, prva številka je izšla decembra 1945; v njem so objavljali dijaki, ki so skrbeli tudi za slikovno podobo glasila.

leg vsega organizirali še poseben socialni tečaj, namenjen predvsem delavcem.⁵⁰ Izobraženci so se radi udeleževali različnih tematskih krožkov (filozofski, pravni, sociološki, kulturno-zgodovinski idr.), prirejali so tudi literarne večere. Marsikdo se je prav tu začel tudi uveljavljati (npr. Prešernov nagrajenec Vladimir Kos).

Ob (nekdanjih) državnih ali cerkvenih praznikih ter ob začetku ali koncu šolskega leta so organizirali odlično obiskane akademije, ki so vključevale – pogosto zelo zahteven – kulturni program (gledališke predstave, nastope pevskih zborov, deklamiranje poezije v več jezikih ipd.) ter športne nastope.

Slovensko begunsko šolstvo je bilo tako po obsegu kot kvaliteti svojevrsten fenomen v povojnem evropskem prostoru. Tu so bile podane zgolj bistvene značilnosti, so se pa taborišča seveda med seboj razlikovala, podrobneje pa bi bilo treba omeniti vsaj še pomembno vlogo slovenskih beguncev pri obuditvi kulturnega in prosvetnega življenja zamejskih Slovencev, ki je bilo po prvi svetovni vojni tako v Avstriji kot Italiji oteženo oziroma prekinjeno. V nekaj letih delovanja so pokazali, da je kakovostno šolstvo predvsem stvar mentalitete in ne toliko razmer. Pri tem je treba izpostaviti še tisto, kar je bistveno zaznamovalo ne le slovensko begunsko šolstvo, temveč celotno slovensko begunsko skupnost. Vse njihovo delo je bilo prepleteno z zvestobo slovenskemu narodu in katoliški veri, skrbi za krepitev narodne zavesti ter vzgoje posameznika in celotne skupnosti k odgovornosti za skupno dobro. Ali kot je že avgusta 1945 Majhen položil na srce svojim učiteljem: *»Ta deca nam bodo morala pomagati pri delu v domovini in če nje ne bomo vzgajili po moralno visoko stoječih in versko trdnih načelih, nam pri delu doma pozneje ne bo mogla pomagati.«*⁵¹ Če sledimo zgodbam slovenskih beguncev po odhodu v svet, lahko ugotovimo, da je kakovostno begunsko šolstvo mladim resnično dalo odlično popotnico za nadaljnjo pot. Da je bila skrb zanje in njihovo izobrazbo bistvenega pomena, se kaže tudi v tem, da so ob prihodu v Argentino, kamor je odšla večina slovenskih beguncev, praktično takoj začeli organizirati slovensko šolstvo, katerega cilj je bil ohranitev in krepitev slovenske narodne zavesti. Pri teh naporih pa je prav slovensko begunsko šolstvo predstavljalo njegov bistveni temelj in izhodišče.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Aleksandra Majhna, Hospitacije.

Arhiv Aleksandra Majhna, Ljudska šola.

Arhiv Aleksandra Majhna, Underweight of the children of Elementary School in the D. P. Camp Peggez – Spittal.

Arhiv Aleksandra Majhna, Zapisniki ljudske šole v Peggezu.

⁵⁰ Pernišek, Prosvetno delo v Avstriji, str. 111.

⁵¹ Arhiv Aleksandra Majhna, Zapisniki ljudske šole v Peggezu, 1. 8. 1945.

- Arhiv Milana Magistra, Okrožnice ravnatelja Ivana Prijatelja.
Arhiv Zedinjene Slovenije, Poročilo o prosvetnem delu v naših taboriščih na Koroškem.
Arhiv Zedinjene Slovenije, Slovenska begunska gimnazija v Monigu.
AS 2023, John Corsellis, Poročilo o šolstvu v D. P. Camp, Peggez.
Bajuk, Marko, Omnia ad maiorem Dei gloriam – Spomini.
Domači glasovi, Lienz, 1945–1949.
Novice, 1945–1946.
Slovenski poročevalec, 1945–1946.
Slovenska begunska gimnazija v Peggezu pri Lienzu, Letno poročilo za šolski leti 1944/45 in 1945/46, sestavil Marko Bajuk, Peggez, 1946.
Slovenska begunska gimnazija v Spittalu na Dravi, Letno poročilo za šolsko leto 1946/47, sestavil Marko Bajuk, Spittal, 1947.
Slovenska begunska gimnazija v Špitalu ob Dravi, Letno poročilo za šolsko leto 1947/48, sestavil prof. Jeglič Mirko, Spittal, 1948.
Slovenski taboriščnik, 1945.
Taboriščni arhiv priča, 4. zvezek, uredil Filip Žakelj, Buenos Aires, 1975.
UNRRA, S-0527-0120, Monthly Statistical Reports.
UNRRA, S-0527-0997, Education and Recreation.
UNRRA, S-0527-0998, Number of DP in Camps.
Zedinjena Slovenija, 1945–1948.

Literatura

- Arnež, A. Janez, *Slovenski tisk v begunskih taboriščih v Avstriji 1945–1949*. Ljubljana – Washington, Studia Slovenica, 1999.
Arnež, Janez A.: Slovensko šolstvo v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji od 1945 do 1949, *Begunsko šolstvo v 20. stoletju – naše in pri nas*, Ljubljana 2002, str. 29–47.
Arnež, A. Janez, *SLS = Slovenian people's party : 1941–1945*. Ljubljana; Washington, 2002.
Bajuk, Božidar, Iz nič smo začeli: Nekaj spominov na početke Slovenske begunske gimnazije v Vetrinju. *Vestnik*, letnik XXVI, 1975, št. 9–10, str. 197–205.
(B)ajuk (M)arko, Naše šolstvo po taboriščih v Avstriji. *Koledar Svobodne Slovenije*, 1952, str. 160–180.
Corsellis, John, O Slovencih v begunskih taboriščih. *Zbornik Svobodne Slovenije 1973–1975*, 1975, str. 61–105.
Gantar, Kajetan, Spomini na begunsko gimnazijo v Peggezu pri Lienzu, *Begunsko šolstvo v 20. stoletju – naše in pri nas*, Ljubljana 2002, str. 47–57.
Gantar, Kajetan, *Utrinki ugaslih sanj: spomini na mladost*. Ljubljana, Slovenska matica, 2005.
Hančič, Damjan, *Revolucionarno nasilje v Ljubljani 1941–1945*. Ljubljana, Študijski center za narodno spravo, 2015.
Intervju z Johnom Corsellisom. *Mladina*, 23. 5. 2005, str. 39–43.
Jaklitsch, Helena, Seznam žrtev revolucionarnega nasilja pred ustanovitvijo prve

- vaške straže. *Temelj prihodnosti*. Ljubljana, 2015, str. 107–126.
- Jaklitsch, Helena, *Slovensko begunsko šolstvo v taboriščih v Avstriji in Italiji od 1945 do 1950: doktorska disertacija*. Ljubljana, 2015.
- Kolar, Bogdan, *Salezijanci med begunci: Delo salezijancev med slovenskimi begunci v begunskih taboriščih Avstrije in Italije 1945–1950*. Ljubljana, Salve, 2008.
- Movrin, David, Latinščina in grščina na poti v katakombe: Josip Osana, dr. Joža Lovrenčič, Marko Bajuk, Ivan Dolenc in dr. Josip Ilc. *Šolska kronika*, let. 25, št. 1/2, str. 11–55.
- Pernišek, Franc, Prosvetno delo v taboriščih v Avstriji. *Koledar Svobodne Slovenije*, 1953, str. 110–124.
- Slovenski begunci v Avstriji. *Koledar Svobodne Slovenije*, 1949, str. 109–120.
- Slovenski begunci v Eboli. *Koledar Svobodne Slovenije*, 1949, str. 154.
- Strgar, Milica, Šolstvo in prosvetno-kulturno delo slovenskih beguncev v taboriščih po Italiji (v Španiji in na Tržaškem) 1945–1948. *Borec*, letnik XL, 1988, št. 1, str. 83–112.

Povzetek

Od maja 1945 do odhoda v Argentino, Kanado, ZDA in druge države, večina so odšli leta 1948, je nekaj več kot deset tisoč slovenskih beguncev živelo v taboriščih v Avstriji in Italiji. Razsežnost kulturne, šolske in verske dejavnosti, ki so jo razvili v vseh taboriščih, še danes preseneča, ob tem pa smemo zatrčiti, da je prav šolstvo pomenilo vrhunec prizadevanj slovenskega taboriščnega vodstva, da mladim, kljub begunskemu življenju, omogoči ustrezno izobrazbo in znanje. Tako so v taboriščih, kljub vsesplošnemu pomanjkanju, ustanovili ljudske šole, znotraj katerih so delovali otroški vrtci, ter strokovne šole (kmetijska, obrtna, gospodinjstva). Že na vetrinjskem polju je slovensko taboriščno vodstvo ustanovilo slovensko begunsko gimnazijo, ki je kasneje delovala v taborišču v Peggetzu (po preselitvi pa v Špitalu), o njej pa je britanska komisija, ki je odločala o tem, ali jo javno prizna, zapisala: »*Ta šola ohranja, kljub velikim težavam, najboljše tradicije evropskega izobraževanja in kulture.*« Po kvaliteti in zahtevnosti je izstopala tudi slovenska begunska gimnazija, ki so jo ustanovili slovenski begunci v taborišču Monigu v Italiji, po preselitvi pa je delovala v taborišču v Serviglianu in nato Senigaliji. Dijaki, ki so zaključili šolanje na obeh gimnazijah, so se lahko vpisovali na univerze po svetu ter tudi tam dosegali odlične rezultate. Profesorski zbor na obeh gimnazijah je bil zavidanja vreden, profesorji, ki so svoje delo večino časa opravljali zastonj, do dijakov pa so bili kljub okoliščinam zahtevni, so v taborišču napisali prek štirideset učbenikov ter tako ublažili njihov manko. V Špitalu je nastal prvi Zgodovinski atlas Slovenije. Poleg skrbi za kvaliteten pouk so velik podatek dajali interdisciplinarnemu pristopu, mlade pa spodbujali k vključevanju v številne obšolske dejavnosti. Posebno skrb so namenjali neformalnemu izobraževanju, ki je bilo namenjeno vsem slovenskim taboriščnikom, ne le šolajoči se

mladini. Skozi vsa tri, štiri leta so organizirali številna strokovna in poljudna predavanja iz zgodovine, filozofije, prava, sociologije, ekonomije ter drugih področij, organizirali ljudske univerze ter različne krožke. Izvedli so številne jezikovne ter druge tečaje, organizirali bralne ter literarne večere. Poleg tega so prispevali še k obuditvi kulturnega in prosvetnega življenja zamejskih Slovencev, vse njihovo delo pa je bilo prepleteno z zvestobo slovenskemu narodu in katoliški veri ter z vzgojo k odgovornosti za skupno dobro.